

ния мит: 1) разкриването на причинната връзка между човека и обективната реалност; 2) пределната обобщеност на характера на митологическия образ, който тегне към символа; 3) ясно изразеният идеален характер на неговите образувания неизбежно го правят явления от художествен порядък, към което се стреми изкуството. Заедно с това пределната обобщеност и отдалеченост на мита от конкретната реалност, от реалните събития, крие в себе си възможност да се измести от него реалното съдържание и той да се изпълни с мистифицирани, илюзорни идеи. Така възниква религиозният мит и изобщо митът-илюзия, който може да бъде не само религиозен, но и социален, т. е. форма на хипертрофиране и обожествяване на социалните сили. Така възниква и своеобразен „втори предметен свят“, който няма реални съотношения с конкретните процеси на социалното развитие. По такъв начин митът се превръща в мит-култ, изпълнен със свръхестествено ирационално съдържание, което заляга и в основата на религиозната вяра. В този смисъл са много интересни наблюденията и съжденията на автора за „Символ“, идеал, канон“, „Социалната „неутралност“ на будизма и изкуството“, „Философско-естетическата алтернатива на исляма“, „Естетическото своеобразие на художествената култура на „мюсюлманските „народи“, „Религиозният символ и художественият символизъм“, „Християнският канон и и художественият стил“ и др.

Книгата на Е. Г. Яковлев „Изкуството и световните религии“ е логически завършек на дългогодишните му занимания с въпросите на изкуството и религията. От трите му досегашни изследвания: „Естетическото чувство и религиозното преживяване“, „Естетическото съзнание на изкуството и религията“, последната му работа е най-завършена и зряла. Тъй като през последните години тези проблеми живо се обсъждат и у нас, книгата на Е. Г. Яковлев „Изкуството и световните религии“ представлява интерес и за българския читател. С голямата си ерудиция, с тънко анализирани на взаимодействието между изкуството и религията, с полемическия си дух, насочен против съвременните буржоазни теории по въпросите на религията и изкуството, професорът от Московския държавен университет Е. Г. Яковлев е създал едно много талантливо, наситено с богат материал и наблюдения изследване на тази сложна и все още не достатъчно разработена проблематика.

Стоян Илиев

WERNER BAHNER. FORMEN, IDEEN, PROZESSE IN DEN LITERATUREN DER ROMANISCHEN VÖLKER. Band 1: Von Dante bis Cervantes. Academie Verlag, Berlin, 1977

Вернер Банер е автор на многобройни монографии и статии върху историята на романските литератури, както и върху романското

езикознание. В своята най-нова книга той си поставя за задача да проследи идеологически и литературни процеси, характерни за прехода от феодализъм към капитализъм в отделните романски страни, да разкрие постъпателното им движение и да набележи основни линии на развитие.

Книгата се състои от поредица статии, организирани около двете главни явления на Ренесанса — формирането на националния език и съзнание и прехода от теоцентрична към антропоцентрична представа за света с оглед неговите последствия за изграждане на ренесансовия реализъм и жанрови форми.

Създаването на националните романски езици авторът проследява в продължение на столетия, разкривайки вътрешната динамика на процесите. Първата част започва с изследване теоретичните възгледи на Данте за достойнствата на родния език с цел обособяването и издигането му на нивото на литературен език и завършва с кратък преглед на националните елементи в езиковото и историческото съзнание на романските хронисти от XVII в. Център на изследванията представлява втората статия, озаглавена „Националната функция на литературата от гледище на родноезиковия хуманизъм“. Представените в статията за Данте начални форми (преди всичко принципът за природното равенство на родния език с античните езици и за вътрешно присъщата му богата изразна сила) се изследват вече в зрялата фаза на тяхното развитие — авторът проследява разгърнатите теоретичните и практическите борби на XVI в. за превръщане на родния език в национален език, за неговото пълно разгръщане и утвърждаване като „подходящо за всички жизнени сфери комуникационно средство“ (с. 49).

Изходен момент в изследванията представлява флорентинският буржоазен хуманизъм и неговите постижения в еманципацията и оформянето на родния език — от Салutati, Бокачо и Леонардо Бруни през Леон Батиста Алберти до Лоренцо ди Медичи. Особено внимание е отделено на съчинението на Пиетро Бембо „Prose della volgar lingua“, разгледано като „манифест на родноезиковия хуманизъм в Италия“ (с. 68); по-нататъшното развитие се проследява в светлината на предизвиканата от теоретичната програма на Пиетро Бембо и остра дълголетна полемика, при което класически хуманизъм и родноезиков хуманизъм не се противопоставят рязко един на друг. В диалектичното напрежение между позоваване и въздигане на гръко-римския образец, от една страна, и възхвала и защита на родния език, от друга, авторът вижда вътрешната динамика в националноезиковото оформяне, защото едновременно с отхвърлянето на латински и издигането на родния език „принципите на класическия хуманизъм се прилагат по конструктивен начин към съответния роден език и особено към неговата литература“ (с. 49).

Теоретичните и практическите усилия на буржоазния хуманизъм за обособяване и налагане на родния език във Франция, Испания и Португалия авторът извежда от съответната социално-икономическа ситуация и културно-историческа традиция; едновременно с това ги разглежда и като стълкновение и диалектическо продължение на постигнатото вече в Италия. Изследователят разграничава три ясно очертани етапа в развоя на процесите тук. Първоначалната всеобща прослава на качества на родния език и родната поетична традиция около средата на XVI в. отстъпва място на трезва, критична преценка на собствените езикови и поетични постижения, към които се предявяват вече много по-високи изисквания. Богатата изразна сила на родния език и поетичното творчество продължават да се утвърждават, но се разглеждат вече като възможност, която тепърва трябва да бъде развита по примера на постигнатото от италианския родноезиков хуманизъм. Едва на този втори етап започват да се прилагат разработените в Италия принципи за превръщане на родния език в литературен език чрез използване на античните образци. Тези стремежи, свързани във Франция главно с дейността на Дю Беле и на Плеядата, а в Испания — на Боскан и на Гарсиласо де ла Вега, предизвикват силна съпротива от страна на защитниците на родноезиковата средновековна поетична традиция, в което авторът вижда възникването на едно ново противоречие, определящо движението на процесите докъм края на XVI в., когато и то на свой ред бива снето. На този трети етап италианските и античните поетически форми не се противопоставят вече на традициите, а се разглеждат и дори употребяват равностойно; гордо се прокламира превъзходството на родния език над всички други национални езици и господствава съзнанието, че родният език и литературата са се развили блестящо и са достигнали висотата на гръко-римските образци. Това отношение към родния език и литературата се покрива напълно с разработената още в средата на XVI в. от Бенедето Варки теза, че „италианският език и литературата в съзвездието с античните образци са развили свойства, които превъзхождат езиковите и поетичните образци на античността“ (с. 79).

Така сред богатото многообразие авторът съумява да улови и разкрие общото в противичането на процесите. Едновременно с това той никъде не изпуска от погледа си различията, породени от конкретната социално-икономическа ситуация и собствената традиция — той изрично подчертава, че „развитите най-напред в Италия теми и аргументи при прилагане за собствени нужди биват пренасочени, модифицирани, а също разширени и допълнени“ (с. 117). Във формиращата се още от края на XV в. централизирана национална монархия Вернер Банер вижда решаващата предпоставка за основни особености във Франция, Испания и Португалия: преди всичко тясното

свързване на езика и поезията с политиката, както и далеч по-широкия обхват в действието на родния език, който тук успешно се налага и развива в сферата на науката и философията. Подчертан е характерният за Франция и Испания процес на езиково обогатяване и свързаното с него „обръщане към живия народен език от различни равнища“ (с. 119). Противно на стремежите на Ронсар и Дю Беле (опознаване и включване на професионално-езикови думи и обрати посредством обичуване със занаятчи) и на Хуан де Валдес (усвояване езиковата изразност и колорит на испанските народни поговорки) в Италия „вследствие на липсващото национално единство и на нарастващото дистанциране на хуманистично образованата буржоазия на народните маси почти не съществува обществена основа за свързване на родноезиковия хуманизъм с народни традиции“ (с. 119).

Феномена на език авторът разглежда като обширен комплекс, изхождайки от характерното за XVI в. „тясно преплитане на филология, литература, култура, наука, историография, държавно- и правнаучни разсъждения“ (с. 51). Съответно на това процесите на обособяване и изграждане на родния език се изследват в тяхната комплексност — навсякъде се извеждат от взаимодействието на множество различни фактори и се проследяват в множеството различни аспекти и различни степени на развитие. Сред противичащите на различни равнища стремежи за национално самоопределение и утвърждение авторът съумява да акцентува върху основните явления, идеи и проблеми и ясно и прегледно да проследи тяхната взаимообусловеност и вътрешно движение. Така например — идеята за мястото на поета като прорицател и възвестител (като „poeta vates“) на нацията си и за достойнството на поетичното изкуство заради неговата национална функция; принципът на подражанието, който се разбира в Цицероновия смисъл като „aemulatio“, т. е. като състезание с образца, като стремеж за достигането му и се свързва с Платоновата представа за „fugio poeticus“, чрез което родноезиковият хуманизъм издига изискването да бъде надминат античният образец и по този начин стига до идеята за прогреса; проблеми за нормирането на родния език и на родноезиковото поетично творчество, както и на неговата история, разглеждани във връзка с формирането на националното и историческото самосъзнание; отношението между средновековни и антични литературни жанрове, между средновековна и антична стилова традиция, между различните диалекти и налагания се като национален език тоскански или кастилски; проблемът за публиката, който се изследва в различни посоки и се изяснява също с оглед собствените на родноезиковия хуманизъм аристократични тенденции, които с пълно право получават естетическо тълкуване — обясняват се като следствие от строгото разграничение между всекидневен и литературен език

Втората — литературна — част се състои от пет студии: върху „Фиамета“, „Декамерон“, върху „Пентамерон“ на Базиле, върху новелистиката на Сервантес и върху „Дон Кихот“. И петте студии се гледат върху един и същ изследователски принцип и преследват една и съща цел, което изковава вътрешното единство на цялата втора част. Анализът на всяко конкретно произведение цели разкриването на художественото новаторство, възникнало вследствие усвояването (възраждане или продължение, или пародиране) на определенa литературна традиция за овладяване на новата, ренесансова представа за човека и за света. Вернер Банер изхожда от принципа, че литературната творба трябва да се изследва в единството от история на възникване и история на въздействие; съответно на това той гради и анализите си — разработвайки задълбочено и грижливо три основни момента (биографично отношение, литературни образци и традиции, рецепция) в тяхното взаимодействие и взаимозакръпяване. Вследствие на тази изследователска цел и метода авторът успява чрез конкретния анализ да очертае основни характеристики на ренесансовата поезика в областта на романа и новелата, и то в процеса на тяхното изграждане, и да посочи и значението им за по-нататъшното литературно развитие.

„Фиамета“ се изследва като възраждане на античната традиция на елегията (преди всичко на Овидиевите *Heroides*), осъществено в условията на новото — индивидуално самосъзнание, зараждащо се при еманципацията на индивида от средновековната съсловна система. В анализа се разработват прецизно предизвиканите от това новост — повишеното себеусещане като индивидуалност, „отношението към едно ясно очертано настояще“ (с. 145), схващането за любовта като съдбоносна сила. Авторът изтъква също „литературното навлизане в нови области на вътрешния живот“ (с. 148) и посочва „заредените с бъдеще възможности“ (с. 152), които предлагат на по-нататъшното романно развитие новостите във „Фиамета“, но решително отхвърля свързаното с Франческо де Санктис и „днес все още срещашо се определение на Фиамета като психологически роман“ (с. 133), та дори и като предтеча на модерния Аз-роман.

„Декамерон“ е разгледан като продължение на средновековната традиция на краткия разказ с неговите два основни типа (*exemplum* и *ridiculum*), осъществено за представяне на възникващото ново отношение към света и към човека, вследствие на което „елементите“ на средновековното наследство влизат в нови съотношения и получават ново значение“ (с. 172). Новото авторът вижда преди всичко в стремежа „да се осмислят процесите на живота и същината на човешката природа иманентно на света, без всякакво отношение към трансцендентното“ (с. 167), и — присъединявайки се към Ерих Аuerбах — в новия,

„основаващ се върху правото на любов, напълно практически и земен морал, който по своята същина е антихристиянски“ (с. 171). Авторът обръща внимание и на последствията за повествователната форма, защото Бокачо с „повествователното си изкуство съумява да долови и изобрази на литературно-естетически уровен нарастващите по неговото време възможности за човешко себеразбиране“ (с. 172).

„Назидателни новели“ се изследват от гледна точка литературното схващане на Сервантес за безусловното необходимостта на вероятност и подражание на действителността; стремеж, характер и отношения се изясняват съответно от свързването на два различни изобразителни пласта: „и така, от една страна, идеални характер и мотиви, от друга — много пластично и правдоподобно изобразени, типични белези на испанското общество по онова време“ (с. 214). Специално внимание е отделено на отношението на Сервантес към контрареформацията, което занимава изследователите още от XVII в. Същината на тълкуванията е представена чрез схващането на Хайне за хумористичната ирония като необходимост, наложена от инквизицията; тази позиция авторът вижда продължена през XX в. в книгата „*El Pensamiento de Cervantes*“ на големия сервантесовед Америко Кастро. Очертания са и диаметрално противоположните посоки на тълкуване — от опитите на католическия лагер да се свърже Сервантес с контрареформацията и се представи като неин съзнателен привърженик до опитите на някои нови изследователи да тълкуват Сервантес крайно революционно.

Изследването на „Дон Кихот“ авторът прави от гледна точка съгласието на Сервантес с Авеланеда и неговите последствия за строежа на втората част. Самата съпоставка на двете творби откроява още по-ясно и пълно онези особености, които отличават великата пародия на Сервантес. Докато пародията на Авеланеда „се простира само върху външни моменти“ (с. 238), без да обхваща съществени черти на пародирания вид (относно рикарски свят и рикарско съзнание, както и относно композиционна схема), то Сервантес строго се придържа към схемата на рикарския роман, „защото двойната игра на действително и литературно-фигтивно битие на главните образи позволява значително разширяване на дискусията върху отношенията между поетическа фикция и реалност“ (с. 244). Противно на рикарския роман Сервантес съзнателно се стреми навсякъде да предизвика у читателя определена дистанцираност към разказаното, като хвърля поглед към него от различни равнища. Авторът се спира подробно върху един от много дискутираните въпроси — дали излизането на апокрифната втора част е припнуило Сервантес да промени разволя на действието или даже концепцията на романа си, и представя широкия спектър от множеството различни тези, създадени от Сервантесовите

изследователи до момента. Присъединявайки се към Томан Ман, от чиито разсъждения върху „Дон Кихот“ изхожда, изследователят счита, че всички съществени промени на втората част — задълбочаването на характерите и тяхната многоплановост, епическото разширяване и в последна сметка поетическото израстване — се съдържат още в първата част и са резултат от нарастващата почит на самия писател пред творенията на собственото въображение, пред собственото произведение като цяло.

В книгата липсват студии за френския роман и новела. Струва ни се, че едно цялостно представяне на романа и новелата на Ренесанса в романските страни би трябвало да включи и френските явления. Навярно би било по-добре, ако авторът се беше отказал от „Пентамерон“, който и хронологично, и поетологично принадлежи на XVIII в., и на негово място бе вградил в общата картина романа на Рабле и няколко образа от френската новелистика. Това според нас би попълнило и обогатило втората част, защото френската новела (посредством срещата и взаимодействието на две традиции — собствената и италианската) и „Гаргантюа и Пантагрюел“ (тук би могло да се вземе пред вид и изследването на Бахтин върху Рабле) предлагат интересни възможности за изследване на основния проблем, който занимава Вернер Банер — диалектиката между традиция и новаторство. Освен това биха могли да се прокарат паралели между развитието на романа и новелата в Италия, Франция и Испания и между своеобразията в поетичния им строеж.

Вернер Банер оперира с много обширен и богат материал, изследван и разработван в най-различни аспекти, който строго подчинява на собствените изследователски задачи и по този начин успява напълно да осъществи поставената двойна цел — „както да онагледни линиите на развитие, така също широко да информира“ (с. 7). Богатият справочен апарат, който съдържа многоаспектно и компетентно обработена литература, представлява самостоятелна ценност на книгата.

Авторът гради върху големите традиции на немската романистика и преди всичко върху постиженията на Вернер Краус. Начинът, по който представя различните интерпретации и оценки на едно и също произведение, демонстрира блестящо възможността за приближаване до едно обективно преценяване на литературния феномен именно в смисъла на схващанията на Вернер Краус.¹ Банер навсякъде се стреми да преодолее различните крайности в тълкуванията, да постигне възможно най-адекватна на творбата интерпретация; модерните изследвания са също взети пред вид и критично преценени.

Изследователят насочва усилията си към разкриване на вътрешните, многопосочни

взаимоотношения между социално-исторически, духовни и литературно-естетически явления — той се движи умело върху различни равнища на изследване и акцентува точно върху онези моменти от живота на художника-творец, които съсредоточават в себе си определящи епохата черти и са от решаващо значение за вникване в съответната творба. Едновременно с това Банер поднася и постъпателното движение на разглежданите явления, като на възлови точки хвърля поглед към предходното и бъдещото развитие. По този начин авторът е съумял да представи навсякъде в еднаква степен и комплексност, и континуитет на изследваните литературни или езикови феномени; всеки елемент е вграден на неговото място в общия комплекс и е разглеждан там конкретно, в многопосочни връзки, при което съвкупното явление и посоката на неговото движение винаги стои пред погледа на изследователя. Едновременното поднасяне на комплексност и континуитет, както и постигнатото равновесие между конкретно и общовалидно в анализите представляват според нас основното, извънредно ценно достойнство на рецензираната книга.

Тези качества, както и фактът, че при изследванията и в двете части се разискват множество въпроси от принципен, общетеоретичен характер, определят значението на настоящата работа, което далеч надхвърля рамките на романистиката. Преченено от гледна точка проблемите на българската литературна история и теория, значението на книгата се отнася преди всичко до научната методология, която Вернер Краус свежда до два основни фактора: „последователно и всепроникващо прилагане на един изпробван метод и вътрешно обвързване при постановката на проблемите в смисъла на едно постъпателно движение“ (W. Krauß. Grundprobleme der Literaturwissenschaft, с. 18).

Струва ни се, че книгата на Вернер Банер и особено първата част представлява интерес за българистиката и от типологична гледна точка. Общозвестно е, че едно явление трудно може да бъде разбрано само от себе си, че сравнението със сходни явления допринася съществено за по-цялостното вникване и изясняване, защото съпоставката хвърля обратна светлина върху основните черти и тяхната специфика на изследвания изходен феномен, особено когато става дума за такива щателно проучени процеси, каквито са обособяването на националния език в Италия, Франция и Испания, или формирането на ренесансовите жанрове там.

В този смисъл, струва ни се, се откриват интересни възможности за прехвърляне към сходни български езикови или литературни явления на изследваните в книгата закономерности. Закономерности, които авторът е разработил върху основата на богат фактически материал и е проследил с висока научна компетентност.

¹ Werner Krauß. Grundprobleme der Literaturwissenschaft. Hamburg, 1968, с. 19.